

Támba Renátó:

Kosztá József leánygyermek-ábrázolásai gyermekkor-történeti megközelítésben

Absztrakt

Dolgozatomban az alföldi pusztaság festője, Koszta József leánygyermek-ábrázolásainak gyermekkép-történeti szempontú elemzésére vállalkozom, abból a célból, hogy rávilágítsak az archaikus paraszti társadalom körében élő gyermekkép néhány lényeges vonására, a leánygyermekeket övező gyermekségkonstrukciókat illetően. Az elemzések során mindenekelőtt a néprajzi szakirodalom megállapításaiból indulok ki, összevetve azokat a képi ábrázolás körében tapasztaltakkal. A szemlék során kompozícióelemzési, tartalom-leírási, antropológiai szempontokat egyaránt érvényesítek, hogy mindezek nyomán aztán következtetéseket tehessenek a gyermekképre vonatkozóan. Így a látottak (kor, nem, elhelyezkedés, kompozícióban betöltött szerep, tevékenység) leírásán túl rögzítésre kerülnek a szociokulturális kontextusra utaló jelek (tárgyi-fizikai környezet: táj, enteriőr, ruházat) is, illetve mindezek után tehetünk következtetéseket a már kislánykorban érlelődőben lévő, a leányideállal kapcsolatos értékekre, magatartásbeli elvárásokra vonatkozóan.

Kulcsszavak: *gyermekkép, leányideál, paraszti életrend, gyermekkortörténeti ikonográfia, Koszta József*

Abstract

The girl-representations of József Koszta in childhood historical approach

In my thesis I analyze seventeen pieces of József Koszta's paintings, which depict peasant girls. My goal is to analyse the idea of the child in a rural society in an archaic state; I strive to create parallels between the ethnography and the history of childhood concepts. I try to make my thesis more sophisticated by using the methods of iconography and iconology (Erwin Panofsky). My thesis based on previous researches and monographs about the educational habits of rural life (for example Márta Fügedi, Éva Bodovics, Zita Deáky), the iconography of the history of childhood (for example János Géczi, Katalin Kéri, Orsolya Endrődy-Nagy) and my previous studies (for example: parent-child relationship in Szolnok painting, 1880-1920; Working girls in Szolnok painting, 1880-1920). I consider the aspects of the content-description, the composition analysis, the pedagogical antropology and the history of the idea of the child in order to make conclusions with regard the idea of the child. At first I depict the outward appearances (age, gender, location, interaction, activity), after that I collect the signs which refer to the sociocultural situation (material environment: landscape, interiors, clothing), finally I make conclusions regard to the educational values and behavior components, which are associated to the image of the ideal girl and woman. Koszta was a master of creating melancholical atmosphere and he expressed his own world by his paintings (he was a representative of expressive realism). His paintings depict hard rural life and the lifestyle of

peasants at that time, therefore his paintings don't show the joyful moments of childhood, but he present the aspects and motives which make children and become quiet and resigned women. Koszta's portraits depict the strict order of archaic rural life, where the main educational values were obedience, dependence, humility and meekness. The main motives and attributes which refer to this fate and these values: a rooster, a vase, a geranium, a glass, an adult-sized chair, the posture, gaze and gestures.

Keywords: *idea of the child, depicting of the ideal girl, the order of peasants' life, the iconography of the history of childhood, József Koszta.*

Bevezetés

Faluhelyen a leánygyermek életét minden ízében a föld törvényei, a közösség ítéletei és a fáradhatatlan munkabírás erénye határozták meg, s a paraszti életelvek által meghatározott leányideál vetítődik előre a képzőművészeti megjelenítések kislány- és leányalakjain is. Koszta József festészete kapcsán is ezt tapasztaljuk, akinek leányábrázolásai festészetének jelentős részét képezik. Ezeken a képeken a modellek az alföldi táj és a földközeli életmód archetipikus alakjaiként jelennek meg, még akkor is, ha ritkán lehetünk tanúi munkatevékenység közvetlen ábrázolásának. Éppen az ábrázolások erőteljes társadalom- néprajzi vonatkozása miatt szükséges vázlatot adnunk a parasztleányi életről, mindenekelőtt a gyermekkép fogalma felől közelítve, mielőtt az elemzéseket megkezdenénk.

A szegénysorú falusi leánygyermek életé

A hagyományos paraszti közösségekben a nevelés mindenekelőtt a családban zajlott, ám arról, hogy a gyermek egész életét a helyi közösséghez igazítsa, a falu egész népe gondoskodott. A gyermeki kíváncsiságnak és spontaneitásnak faluhelyen nem volt különösebben helye, hiszen a cél a szófogadó, dolgos gyermekek nevelése volt, ennél fogva a gyermekek életét szigorú falusi életelvek szabályozták (Sárány és Szilágyi 2000:670-673). A közösség becsületességre, igazmondásra, valláserkölcse, a család iránti felelősségre, a szülők és az idősek tiszteletére tanította a gyermeket, illetve fontos érték volt a mértékletesség, a nyájasság, az alázatosság, az istenbe vetett hit, illetve a munkában való szorgalmasság is (vö. Szuhai 1899:948-952).

Ugyanezek a tanítások és normák voltak érvényesek a leánygyermek nevelésére is. A leánygyermek életé a gyermekkortól távolodva mind ritualizáltabbá vált, viselkedésükben egyre kevésbé volt helye a spontaneitásnak (Sárány és Szilágyi 2000:611). A jó leány ideáljában az alázatos, dolgos paraszti élet rendje tükröződött, s ez a leányideál már a kora gyermekkorban is éreztette hatását. A leányok viselkedésének kitételei voltaképpen az átlagosság, a függőség és az engedelmesség eszményei mentén fogalmazódtak meg (Sárány és Szilágyi 2000:615), s elsősorban a külsőségekben kerültek megnyilvánulásra. Faluhelyen a testi és a morális szféra elválaszthatatlanul összefonódott egymással (Sárány és Szilágyi 2000:612). A „jó leány” mozgását „szemérmes komoly menés”, testhasználatát visszafogottság és fegyelmezettség kellett, hogy jellemezze (Sárány és

Szilágyi, 2000:611-612). A leány rendességére utalt haja és köténye állapota is, melyek köré valóságos rítusok formálódtak (Sárkány és Szilágyi 2000:613-614). A leánynak már kicsi kora óta szófogadónak (Lackovits 1980:259) és hallgatagnak kellett lennie, roppant szemérmesnek és „észrevehetetlennek”, és ha nem ilyen volt, korholták érte. Mindez az erkölcsi tisztaság jele volt (Sárkány és Szilágyi 2000:614-615).

A parasztleányi viselkedés rendkívül fontos összetevőjének számított a munka, s ehhez kapcsolódóan a szorgalom és a „fáradhatatlan munkabírás” erénye, illetve a „folytonos tevékenykedés” (Sárkány és Szilágyi 2000:672), mely hozzájárult a személyes felelősségérzet kifejlődéséhez. Faluhelyen a munka központi jelentőséggel bírt a család életében; e köré szerveződött az erkölcsi rend és a szülők nevelési gyakorlata egyaránt. A gyermek a munkában méretett próbára, a munka során formálódott önbecsülése, önértékelése, de közösségi szerepe is (Deáky 2011:275). A családi együttlét élményét is a munka adta, még ha hajnaltól estig is dolgoztak (Deáky 2011:283). Az út a falu társadalmához és műveltségéhez csakugyan a munkán keresztül vezetett – a gyermek a munkatevékenységeken keresztül fokról fokra, szinte észrevétlenül szerveződött bele a közösségbe.

A gyermekkor és a leánygyermeki élet témája a szolnoki festészetben

A 19. század végén az alföldi művész társadalomban felélénkült az érdeklődés az egyszerű, dolgos parasztember sorsa iránt, így aztán vásznaikon egymás után jelenítették

meg a paraszti élet kíméletlen rendjét és nyomorúságait (Egri 1989:5; Bodnár 1986:111). Ez a demokratikus, plebejikus szemlélet (Egri 1989:5) hatotta át a szolnoki festők képeit is (Bodnár 1986:111), amelyek együttérzéssel tolmácsolják a paraszti élet legkülönbözőbb helyzeteit, élményeit, akárcsak az aggkort, a szegénysorsot és a falusi munka világát, de gyermek-tárgyú ábrázolásokkal is gyakran találkozunk az életművekben.

Ezenek az ábrázolásokon azonban ritkán jelennek meg a gyermekélet belülről fakadó, „lélektani” sajátosságai, mint ahogyan azt például Peske Géza bodajki gyermekfestő gyermekjelenetein látjuk („Kemény dió”, „Kutyával játszó fiú”, „Kisfiú kutyával”; NKÖEÖK 2007), vagy Nagy László gyermektanulmányi írásaiban olvashatjuk. Ugyanis sem játszó, sem bandázó gyermekeket nem találunk a szolnoki festők képein, pedig e gyermeklét-motívumok a néprajzi szakirodalomban is hangsúlyozott elemei a gyermeklétnek (vö. Tátrai 1997:40-44.; Bárkányi 2004:113-128.).

A festők célja valójában nem is a gyermekkor ábrázolása volt ezekkel a képekkel, sokkal inkább a paraszti élet rendjének megelevenítése. Sokkal inkább azt kell mondanunk, hogy a paraszti élet alázatos, szótalan rendje bújik meg a gyermekek bőre alatt ezeken a megjelenítéseken. Ez különösen érvényes a leányábrázolásokra, ahogyan Koszta József leányportréira is, melyek hű lenyomatai a hallgatag, szemérmes leánygyermek képének, mely – a néprajzi leírások tanúsága szerint – oly jellemző lehetett akkoriban a felnőttek körében és különösképpen a belenevelődés gyakorlatában.

Kosztá József élete

Kosztá József 1861. március 27-én született Brassóban Kosztá Károly mészárossegéd és Darapói Éva legkisebb gyermekeként (Bényi 1959:6-7.). Gimnáziumi, fényképész-inasi és mintarajz iskolai tanulmányok (Greguss János, Lotz Károly, Keleti Gusztáv, Székely Bertalan) után, Münchenben tanult Hackl és Dietz vezetése alatt (Csiffáry 2002:102). 1905-ben elnyerte a Fraknoi-díjat, így aztán Rómába utazott, ahol két évet töltött (Hárs 1966:15-16). Ezután vidéken dolgozott: Abony, Szolnok, Cibakháza, Nagybánya. 1911-ben Szentésre került, de közben, 1913-ban, Párizsban töltött 9 hónapot (Csiffáry 2002:103). Szentesi letelepedése után ez a vidék szülőföldje helyett is otthonává lett. 1917-ben volt az első önálló, gyűjteményes kiállítása, az Ernst Múzeumban – két nap alatt valamennyi képét megvásárolták. Ezután Európa több országából nyert díjakat, érmeket. A Kossuth-díjjal s a Nemzeti Szalonban 1948-ban rendezett gyűjteményes kiállításával már egész népe ünnepli – a nép, melynek életét szentelte (Hárs1966:15-16).1949. július 30-án halt meg, néhány hónappal élve túl feleségét, Annuskát. (Bényi 1959:48).

Kosztá József festészete

Kosztá József az alföldi festészet egyik legjelentősebb képviselője volt, aki, bár Munkácsy Mihály nyomdokain haladt, s hatottak rá más festők is, mint például Velázquez, Goya, Millet, Delacroix, Roault és Vlaminck, mégis belülről átélten festette a paraszti létállapotot, s sajátosan „kosztás”, indulatos stílusa már-már önkényesnek, mégis hitelesnek

hat. Koszta József ihletője mindvégig az alföldi pusztaság maradt: a magány és a szótalán falusi ember világa volt az ő mikro-kozmosza. Sorsközösséget vállalt a falusi néppel, s attól művészi sikerei után sem távolodott el (Bodnár 1986:11-12).

Ismerői zsörtölődő, szófukar, „csupaideg parasztot” (Németh 1972:30-31), ugyanakkor mély érzésű embert láttak benne. Koszta „plebejikus szemlélete” (Végvári 1952:30-31), lázongó természete jutott kifejeződésre képeinek formanyelvében is. Műveit a drámai ábrázolás, az erős fény-árnyékokra épített fokozott színvilág, az expresszív realista formálás jellemezte (Hárs 1966:15-16). Képeiből szüntelenül érződik a tehetetlenség fölött érzett szenvedélyes düh, a végtelen kétségbeesés az alföldi pusztaság örökké fojtott drámája miatt, ugyanakkor művészetéhez mindennél jobbantartozott hozzá a törekvés a paraszti élet nehéz, ám mégis szép rendjének képi megragadására.

Koszta suhanckoráig hegyvidéki környezetben nevelkedett. Élete nagy részét azonban mégis az Alföldön töltötte, s az alföldi tájat festette aztán mindvégig (Bényi 1959:9). E táj, s a benne élő parasztember élményvilága egészen bensőjévé vált a festőnek, így aztán nem pusztán szemidegein keresztül festette a messzibe vesző, hallgató pusztaságot s annak magányos, ridegtermészetű falusi embereit (Bényi 1959:5.). Vaskos, borongós színfoltjai, valamint nyers, durva felületei ugyanis lénye legmélyéről szóltak. Rideg, magányos falusi ember volt ő maga is, s ez a természete találkozott össze a „festőzseni” tehetségével. Így aztán művészetébe nem lopakodtak bele a művelt városi élet szólamai sem, mint ahogyan a polgári étellel, az irodalommal sem volt különösebben szoros kapcsolata (Vö.

Bényi 1959:10.), noha nem volt műveletlen. Ő ízig-vérig parasztember volt, aki a nehéz falusi életcsöndes, szép, s egyszerre nyugtalan rendjét festette. Mélytüzű képein olykor csak a mezőt látjuk néhány magányosan ácsorgó fával, a fehér árnyalataiban tündöklő házakkal vagy állatokkal, de képein gyakran jelenik meg az ember is, aki szakadatlanul végzifogyhatatlan dolgát, miközben talán rá sem kérdez sorsára.

Kosztá József festményein nem a korábbi népéletkép-festészet sallangjai és sztereotípiái szerint festett népélet köszön vissza, sokkal inkább a paraszti életélmény elevenedik meg e vásznan, mely már kislány kora óta érlelődött benne. Mint vallja, mindig juhásztor szeretett volna lenni, s mellette festő. Később aztán lett is tanyája, már csak, mint írja, a juhok hiányoztak onnan (Csiffáry 2002:104.). Volt azonban felesége, Annuska (Bényi 1959:19-20), akit gyakran megfestett, de időnként más leánymodelljei is akadtak – egy állami gondozásból kivett kislány, Katóka, egy harmadik lány, akinek a nevét nem ismerjük, valamint más kislányok és asszonyok. Idővel ez vált Koszta egyik fő témájává – a leányábrázolás. E kiforrott kolorittal megfestett képek a művész emberábrázolásának mélységéről tanúskodnak, s ennél fogva – véleményünk szerint – képesek a gyermeki komolyság megjelenítésére úgy, hogy közben kifejezésre juttatják az archaikus paraszti létállapot tragédiáját is.

Leányportrék – Gyermeki komolyság és paraszti sors

Kosztza József első önálló, gyűjteményes kiállítása 1917-ben, az Ernst Múzeumban került megrendezésre. A kiállítás egy részét képezték leányportréi, melyek – Bényi László szerint – a honi gyermekábrázolás legigazabb darabjai közül valók (Bényi 1959:35). Koszta „ezeken az arcképeken árulja el lelkének kisugárzó gyengédségét, de persze természetéhez híven, az édeskétség legkisebb nyoma nélkül.” (Bényi 1959:34-35) A kiállítás sikerét az Alkotmány kritikusa, Márkus László a következőképp összegezte: „Egy pompás magyar művészt fedez föl ez a magyar kiállítás, Koszta Józsefet, akinek spanyolos viharzású ereje és borongós magyarsága egy poraiból megelevenedett Munkácsy és egy magyarrá lett Goya szenzációját idézik fel.” (Lázár 1937:80. – Lázár idézi Márkust)

Leánygyermek- és leányábrázolásainak nagyobb része sötét, semleges háttérrel megfestett portré, mely mögül érződik a beállítás aktusa, ám – a vaskos anyagszerűség, a ragyogó színfoltok, a mélytűzű kolorit okán – mégsem érezzük e darabokon a műtermi festészet merevségét. Úgyis beszélhetünk e képekről, mint a paraszti, illetve parasztleányi létállapotot összegző művekről, melyek összefonódnak a lélekábrázolás kosztai mélységeivel és ösztönösségével.

A „lány kakassal” típusú ábrázolások

Leányportréinak egy sajátos csoportját képezik azok az ábrázolások, melyeken a modell egy kakassal kerül

megelevenítésre, ezáltal hangsúlyozva ki az ábrázolt paraszti létállapotba vetettségét. A kakasmotívum egyértelműen a paraszti sors szimbólumaként jelenik meg, hangsúlyosan szerepeltetett alakjával érzékeltetve a falusi élet rendjét. A kakas, illetve a tyúk alakja egyébként alkalmanként önálló tárgyként is visszaköszön a festő vásznain (vö. „Kakas és tyúk”, 1930-as évek, 1.).

1. ábra: Koszta József: „Kakas és tyúk”, 1930-as évek

A „Kislány kakassal” (1917) című festmény (2.) vermeeri és velazquezi hatásokról tanúskodik, ám a felületeken uralkodó vaskos anyagszerűség okán sajátosan kosztásan jut kifejeződésre a paraszti környezet mély indulatokkal telített atmoszférája. A leánygyermek szájának legörbülő vonalai hallgatag, szemérmes természetről beszélnek, ugyanakkor lényéből nemcsak alázatosság és kedves egyszerűség árad, de érződik a csodálkozó gyermeki természet bája is. Hajának „rendes állapota” a leányoktól

megkövetelt önfegyelemre utal. Arcán az arcpír szégyellősségre enged következtetni. Mint tudjuk, a templom előtt a lányok gyakran kicsipkedték egymás arcát, hogy szégyenlősnek tűnjenek, ugyanis csak a szégyenlős lány tűnt a falu népe előtt magát jól viselő leánynak. Mindez az érlelődőben lévő leányideálra utal.

A csendes, visszafogott leányideáljára következtethetünk továbbá a testhasználat motívumai közül olyan elemekből, mint amilyen a kissé előreemelt, félrebiccentett fej, a mélyen ülő, vigyázó, szégyellős tekintet. A test kissé elfordul, ezzel szólaltatva meg haloványan a gyermekkor félszégességét, spontaneitását – annak jele ez, hogy e lányka nem tagozódott még bele egészen a paraszti élet rituális rendjébe. A népviseleti elemek közül megemlíjtjük a vállakon elboruló piros kendőt is, mely finom árnyalataival magán viseli a falusi lét tüzeit, illetve megemlíjtjük még a fehér árnyalataiban gazdag ruhácskát – mindez Koszta mélyérzékenységű kolorizmusáról tanúskodik. A kendő valamelyest eszünkbe juttathatja Margarita infánsnő égő, kármin mellbokrétaját.

A semleges háttér sötét tónusai, és a leányalak ruhájának fehér és piros árnyalatai között érződő feszültség révén, illetve a durván felrakott, vaskos színfoltoknak köszönhetően egyszerre válik érzékelhetővé a paraszti élet hallgatag, szertartásos rendje és indulattól való telítettsége, nyugtalansága. Sokatmondóak a leányka szemei is: „A csodálkozó, mélykék szempár – a lélek tükre – Koszta súlyos, borongós egeit idézi, s egy kicsit úgy érezzük, hogy maga a nehéz természetű, kevés szavú, de izzó lelketű

művész néz vissza ránk.”³¹A lányka mintegy paraszti sors szimbólumaként tartja kezében a cirbákos kakast, amely a paraszti leányélet, s egyszerre a paraszti világ összegző igényű műveinek egyikévé avatja a képet. Mindennek köszönhetően a leánygyermek alakja típuszerűen, s közben rendkívül elevenen jelenik meg – egyszerre érzékelhető a lányka pillanatnyi lelkiállapota és a személye mögött húzódó életrend.

---

³¹Hornyik, é. n. – Hornyik Sándor leírása a „Kislány kakassal” című festményről, mely a Kieselbach Galéria honlapján került közlésre. http://www.kieselbach.hu/alkotas/kislany-kakassal_2210.

2. ábra: Koszta József: „Kislány
kakassal”, 1917

3. ábra: Koszta József: „Kislány
kakassal”, 1917

Az „Annuska a kakassal” (1917) című képen (3.) szintén a paraszti élet hangsúlyos attribútumaként jelenik meg a cirbákos kakas. Mélytüzűen megfestett, nagy alakja mintegy elválaszthatatlanul tartozik hozzá a lánykához, aki úgy tartja magához a kakast, mintha csak a sorsa, az élete volna. A képen a kettéválasztott hajú, kissé leemelt fejű leánygyermek komoly tekintettel, csöndesen néz maga elé, beleegyezően, lényében a hallgatag, visszafogott leány ideálja vetítődik előre. A semleges háttér sötét tónusai és a parasztlányka fehér ruhája között érzékelhető feszültségben jut kifejeződésre a lányka életének szótalan rendje.

4. ábra: Koszta József: „Lány kakassal”, é. n.

A „Lány kakassal” (é. n.) című festményen (4.) már aligha gyermeket, sokkal inkább egy nővé érő lányt látunk,

profilból ábrázolva. A beállításnak köszönhetően kifejeződésre jut a falusi élet szigorú rendje. Ezt a csendes, szertartásos hangulatot a mintás népviseleti elemek csak fokozzák, ahogyan a szemérmességre utaló arcpír és a hajviselet „rendes” állapota is. A lány tekintete egy felnőtt nő komolyságát mutatja: Annuska úgy néz a távolba, mint aki már képes élete távlatait bemérni – egy megállapodott, a falusi élet rendjébe beletanult, beleszerveződött, a felnőtt életre megérett leányt látunk a képen. Mindezt a cirbákos kakas hitelesíti, mint sorsszimbólum, mely az egyén és a közösség sorsának összefonódására utal.

A gondokban évvődő leány ábrázolása

A lélekábrázolás közvetlenségével hat az „Ablak előtt merengő kislány” (é. n.) című kép (5.). E festményen egy karosszékekben ülő, szótlan lánykát látunk. Testének hajlott tartása nagy gondokra utal. E lányka túl van már a lírai utánérzésű gyermekgondokon, s talán nincs senki, akivel nagysúlyú bánatát megoszthatná, hiszen azt már nem illik. Ez által előrevetítődik a szótlan, visszafogott leány ideálja, s az ezzel együtt járó asszonyi magány. A barnás tónusok és a fényviszonyok a merengést és a gondokban évvődést juttatják kifejeződésre, míg a csendéletszerű elemek életképszerű hatást kölcsönöznek a képnek, ez által utalva a mindennapok gyakorlatára. A karosszék csendes méltóságot kölcsönöz a leányalaknak, a háttérben lévő cserép, a ruha és a haj pedig alapvető utalások a paraszti életrendre. E festmény a komoly, szemlélődő leánygyermeki természet elmélyült ábrázolását nyújtja.

5. ábra: Koszta József: „Ablak előtt merengő”

6. ábra: „Annuska a tükör előtt virággal”, é. n.

Az „Annuska a tükör előtt virággal” (é. n.) c. festményen (6.) szintén merengő leányalakot látunk. A tükör az ébredő nőiség bájára és az ábrándozásra egyszerre utalhat. Már-már úgy tűnik, mintha nem is egy, hanem egyszerre kétféle

portrét látnánk Annuskáról, a művész asszonyáról és voltaképpen múzsájáról,³² hiszen a tükör előtt szomorkásan töprengő, míg a tükörbennagy súlyú gondokban törődő lánytvélünk felfedezni. A kép tárgyi tartalma és reflex-gazdagsága, ragyogó színekben égő stílusa okán portrééletképként hat. Ugyanez az arc található a „Tányértörölgető nő” és az „Olvasó nő” című portrékon is, azonban míg ezek inkább klasszikus paraszti zsánerként hatnak, az „Annuska...” a társasági festmények könnyed, üde báját viseli magán.

Az Annuska-képekkel, mint láttuk, a festő egészen a választott leány személyisége felé fordul. Ezt látjuk „A gondokba merült” (1902) című festményen (7.) is, mely minden bizonnyal az egyik első az Annuska-képek közül. Bényi László így ír a kép témájáról és hangulatáról. „Itt a félszegen becsukott, ölbeettett kéz, hosszadalmas, s tán hiábavaló töprengés, a munkához szokott kéz ritka semmittevésének jele. A fiatal arc kifejezése olyan, mint akit megkérdeztek, hogy mi fáj és nem tudott felelni. Tekintetében talán egy előbbi, nem is látott sírás nyomával, s megtörtséggel, amely évek folyamán majd árkot és a szem alá, de most még csak megduzzasztja a szemhéjat. Az ablakpárkányon álló olcsó virágon – a szegényes környezet egyetlen díszén – nem csillan meg napfény, hogy vidámságot, életörömet hirdessen, hanem olyan elárvultan búslakodik, mint „gondokba merült” gazdája.” (Bényi 1959:19) Koszta fejkötős, duzzadt ajkú, akaratos, ám

---

³²Annuska „lényével teremtette meg férje köré a csendes munkálkodás és tűnődés atmoszféráját, amelyből a művész csodálatos parasztleány- és asszony portréi nőttek ki. Annuska megfáradt, pihenő, vagy gondokban őrlődő vonásain is felismerhette Koszta a paraszti sorsnak és életformának legbensőségesebb kifejeződését.” (Bényi 1959:19-20)

csöndes, visszafogott leányalakja szemléletesen juttatja kifejezésre a parasztleányi élet kissé szomorú, magányos zónáját. Erre a magányra utal az ablaknál elhelyezett, magában árválkodó virágcserep is. Az összezárt lábak és a fejkötő is a leányélet rendjére utalnak, mely nagyrészt fáradhatatlan munkával és csenddel telik, illetve megannyi elhallgatott törődéssel, gonddal. Mindezzel együtt éppen a magányos évdés ábrázolása révén érződik a leánynak a közösség életébe tagoltsága, mely közösségben a leány számára nincs lehetőség arra, hogy megossza a szívét nyomó mély érzéseket. A leány alakján érződik, lassanként majd ő is beleegyezik hallgatag sorsába, melyben bánatát mindenkinék maga kell, hogy viselje. Fejkötője a közösségbe tagoltság jeleként jelenik meg, s arra hivatott, hogy eltakarja az egyéniséget, s azzal együtt minden bűt és bánatot. Koszta mégis vászonra viszi ezeket a mély érzéseket, hiteles, pátosztól mentes képet alkotva kedveséről.

7. ábra: Koszta József: „A gondokba merült”, 1902

8. ábra: Koszta József:
„Lány macskával”

Egy magányos szoba szegletében került ábrázolásra a „Leány macskával” (1920-as évek) című kép (8.) modellje, melynek törődő kezei törékeny, szemérmes leányjellemre

utalnak. Szájának vonalai hallgatagságot, ugyanakkor mély érzelmeket tükröznek. A szobába áramló fény kissé életképszerűvé teszi a képet. Hajának rendezettsége, illetve arcának élei önfegyelemre utalnak, illetve érződik a kép mögül a munkavégzés fáradalma is.

Katóka-képek

Több képet ismerünk Katókáról, aki, mint már említettük a művész és feleségének állami gondozásból kivett, egyébként cigány származású gyermeke volt. A „Kati vázával” (1917) c. képen (9.) egy nagy karosszékbe ültetett kislányt látunk, kezében vázával, arcán komoly, szemlélődő, elmélyült arckifejezéssel (Aradi 1965:24-25). A képen hangsúlyosan érződik a gyermekkor befejezetlensége és lírai természete, ugyanakkor érződik a szereppredesztináció leplezhetetlen súlya is: a nagy karosszék, amiben ül, utal arra a felnőttekre méretezett világra, amelybe a kislány fokról fokra, szinte észrevétlenül nő bele. Bényi László elemzésében kiemeli a kép recepciótörténeti vonatkozásait is. „A bájos szertartásosságnak az a mozdulata, ahogyan Katóka hosszú szoknyáját fogja, s öltözkédésének pompás színgazdagsága a velazquezi infánsnők képbeállítását, kis bábfiguráit is emlékezetünkbe idézi. De éppen e felületi visszhang révén döbbenünk rá a távolságra, amely e két világ: palota és putri – s a két művész mondanivalója között tátong. Koszta elmondotta magáról, hogy Velazquez is azok között volt, akik hatottak rá.” (Bényi 1959:35)

9. ábra: Koszta József: „Kati
vázával”, 1917

10. ábra: Koszta József: „Kislány
muskátlival”, 1917

A „Kislány muskátlival” (1917) című kép (10.) – vagy ahogyan másképpen nevezik: a „Paraszt-infánsnő” – szentesi tanyavilágból való leánymodellje, a „Kati vázával”

c. kompozícióhoz hasonlóan, szintén egy nagy karosszékekben ül, komoly tekintettel, merev tartással. „Komoly, barna gombszemei rebbenés nélkül figyelnek, ahogyan csak gyermekek tudnak figyelni, megfejthetetlenül.” (Bényi 1959:35-36) Katóka ártatlanul, nagy nyugalommal, élénk érdeklődéssel néz ki a képből, akárha mesét hallgatna. Arcának vonásait nem modellálják még gondok, alakjában a fejlődés, a kíváncsiság, a gyermeki nyitottság érződik (Aradi 1965:24; Hárs 1966:19). Öltözkézből és hajviseletéből, elvárt testtartásából azonban következtethetünk a későbbi parasztasszony hallgatag sorsára. Az arcpír a leányideálra mutat előre. Érződik a szófogadó, szemérmes leánygyermek képe. A muskátli a természetes növekedés, az ártatlanság vagy a védelemre szorulás szimbólumaként is értelmezhető – mindenesetre az elmondható, hogy a paraszti élet jellegzetes motívuma. A kép – egyetemben az előzővel – majdnem frontális ábrázolást nyújt, amely egyértelműen a paraszti élet szertartásos hallgatagságát juttatja kifejeződésre, ám a gyermek enyhén elforduló feje, s a nagy, barna, figyelő, szemek révén mégiscsak érzékelhetővé válik a gyermeki báj.

Más típusú leánygyermek-ábrázolások

A „Kislány” (é. n.) című kép (11.) érdekessége, hogy a lányka arcának kidolgozatlansága okán – a többi képpel szemben – nem érződik belőle a lélekábrázolás közvetlensége. E frontális kompozíción a leszegett fej csendes, visszafogott természetre, a muskátli-köteg a parasztleányi életre utal. A képen egyszerre érződik a falusi

életrend nyugalma és indulatos volta, mely előbbi a velázquezi infánsnőkre emlékeztető háromszög kompozíciónak, utóbbi pedig a megfestés „nyersességének” és a bal oldali, felismerhetetlen színfoltnak köszönhető. A kislány lábai köré rendeződő szoknya mintegy a statikusság, a mozdulatlanság érzését kelti, ezáltal mintegy érzékeltetve a szóvalosan parasztleányi élet ideálját.

11. ábra: Koszta József: „Kislány”, é. n.

Egészen más jellegű ábrázolás a „Piros fejkendő lány” (1917) című kép (12.), amely a lélekábrázolás közvetlenségével hat. A Vermeer hatását idéző, a leírórészletező megjelenítés elevenségével ható festmény egészen mélyreható leletet ad a modell személyiségéről. A képen a lányka duzzadt ajkai akaratosságra utalnak, ez az akaratosság azonban inkább a földművelő életmódból

fakad, s a közösségi mentalitásból, semmint az egyéni érdekekből. Fejkendője munkára kész állapotot jelez, előrevetítve a dolgos leány ideálját. A nagy, barna szemekben tükröződik az archaikus paraszti világ elszigetelt, borongós élményvilága, a ruházat pedig szintén egy régi, ám tovább élő kultúra hagyományaira utal. A színárnyalatok (ld. kendő), az ecsetkezelés és a fényviszonyok révén érezzük a paraszti élet szertartásos, ugyanakkor nyugtalanságtól fűtött rendjét.

12. ábra: Koszta József:
Piros kendős kislány, 1917

13. ábra: Koszta József:
Leány muskátlival, 1920-

Szintén a lélekábrázolás közvetlenségével hat a „Leány muskátlival” (1920-as évek) című kép (13.), mellyel azonban a festő már egyúttal a pillanatnyiség rögzítésére is

vállalkozik. Ahogyan Bényi László fogalmaz, Koszta itt mintegy „rajtaütésszerűen” festi le modelljét, amint azt annak önkéntelen, meghökkent arckifejezése, mélázó, barna tekintete mutatja. E képen nincs közvetlen utalás a leányideálra, hiszen a leány haja kuszált, szemében „mély álmok” ülnek, de a kolorit (főleg a pirosok és zöldek révén) egyértelműen utal a paraszti élményvilágra (Bényi, 1959:36), ugyanakkor üdeséget is kölcsönöznek a kompozíciónak. Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy e képen hangsúlyosabban érvényesülnek az univerzális gyermeklétmotívumok, mint a gyermekképi tartalmak.

A „Leány üveggel” (é. n.) c. képen (14.) az univerzális gyermeklétmotívumokkissé szintén felülírják a gyermekképi tartalmakat. Az ábrázolt lányka haja két copfban végződik, s ez egyértelműen utal a gyermeklét „gondtalanságára”. A mélyen ülő, barna szempár, illetve az akaratosságról tanúskodó duzzadó ajkak gyermeki komolyságra utalnak, a friss kolorit pedig a gyermekkor üdeségét, játszi könnyedségét idézi.

14. ábra: Koszta József: „Leány zöld üveggel”, é. n.

15. ábra: Koszta József: „Masnis kislány”, é. n.

A „Masnis lány” (é. n.) című festményen (15.) érződik a modell csendes, visszafogott jelleme, illetve módosabb körből való származása. Szülei kistafíroztatják lányukat, s ezzel egyúttal már treníroztatják is őt a későbbi leányéletre. Tekintete már-már érett bájról vall, afféle leánybüszkeségről, arca pirosposzgás ábrázata pedig szemérmességre, visszafogottságra utal.

Az előző leányalak kistafírozott állapotával szemben a „Leányfej” (1920-as évek) című kép (16.) egy szerény leányt ábrázol, akinek lényéből szegény sors árad, akárcsak Fényes Adolf „Fiúfej” (é. n.) című festményéből. Erre utal a vállakon leomló, rendezetlen haj is, a benne viselt virágmotívum pedig a lányka alacsonyabb sorát jelzi. Mélyen ülő, barna gombszemei, komoly tekintete a Katóka-ábrázolásokkal rokonítják e kép modelljét, melyekről írásom korábbi részeiben adtam elemzést. Gyermeki nyitottság, elevenség és kiszolgáltatottság egyszerre érződik e képből.

Egészen más mondható el a „Lány virággal” (é. n.) c. festmény (17.) módosabb körből való modelljéről, melynek gondtalan, bámész arcán ugyancsak nem érződik különösebben a falusi élet szertartásos hangulata, ám a lélekábrázolás közvetlensége és a paraszti élményvilágra utaló kolorit elevensége itt is szembetűnő.

16. Koszta József: „Leányfej”, 1920

17. Koszta József: „Lány virággal”, é. n.

Összegzés

Kosztá mestere volt a melankolikus atmoszférateremtésnek, s élete végéig mintegy belülről átélten festette az alföldi létállapotot. Képein mindig a paraszti élet rendjéből szólaltat meg valami lényegit, s ez alól nem kivételek leánygyermek-ábrázolásai sem. Ugyanis e képeken a művész nem azt mutatja meg, ami a gyermekkorban pillanatnyi és önfeledt, hanem azt, ami a leánygyermeket észrevétlenül vezeti a hallgatag, csendes parasztasszonyi sors felé.

Kosztá már-már típusossá merevített, s közben mélytüzűen és indulatosan megfestett portréin a pusztá megjelenésében kedves, még befejezetlen gyermek lényén óhatatlanul érződik a paraszti élet archaikus, szigorú rendje, a későbbi érett asszony szemérmességé, illetve alázatos beletörődése a dolgok rendjébe. Ezt a sorsot sejtetik az olyan attribútumok, mint amilyen a cirbákos kakas, a muskátli vagy a váza, a felnőtt világra méretezett karosszék, de érzékelhető mindez a gyermek testtartásából, tekintetéből, taglejtéseiből, illetve a háttér és az alak viszonyából is.

Képjegyzék

- Koszta József (1861-1949): A gondokba merült, 1902. – Bényi, 1959, 2. kép

- Koszta József (1861-1949): Ablak előtt merengő kislány, é. n. – Budapest Aukció – <http://budapestaukcio.hu/festo/kosztajozsef/ablak-elott-merengo-kislany>
- Koszta József (1861-1949): Annuska a kakassal, 1917. – Axioart – http://axioart.com/index.php?op=live_item&id=448546
- Koszta József (1861-1949): Annuska a tükör előtt virággal, é. n. – Kieselbach Galéria és Aukcióház – http://www.kieselbach.hu/alkotas/annuska-tukor-elott-viraggal_277
- Koszta József (1861-1949): Kakas és tyúk. 1930-as évek. – Bényi, 1959, 65. kép
- Koszta József (1861-1949): Kati vázával, 1917 k. – Száz szép kép. Laskay szerk., 2006. <http://mek.oszk.hu/03400/03424/html/szuletes.htm>. [Bényi, 1959, 40. Ezen a címen: „Kislány vázával”, 1917 k.]
- Koszta József (1861-1949): Kislány kakassal, é. n. – Kieselbach Galéria és Aukciósház – http://www.kieselbach.hu/alkotas/kislany-kakassal_2210
- Koszta József (1861-1949): Kislány muskátlival („Muskátlis kislány”), 1917. – Egri 1989, 19. kép. [Bényi, 1959, 42. kép. Ezen a címen: „Muskátlis kislány”, 1917 k.]
- Koszta József (1861-1949): Kislány virággal, é. n. – Kieselbach Galéria és Aukciósház – <http://www.kieselbach.hu/alkotas/kislany-viraggal-1704>
- Koszta József (1861-1949): Kislány, 1910 k. – Kieselbach Galéria és Aukciósház –

http://www.kieselbach.hu/alkotas/kislany_-1910-korul_23928

- Koszta József (1861-1949): Lány kakassal, é. n. – Kieselbach Galéria és Aukciósház – http://www.kieselbach.hu/alkotas/tyukos-lany_9285
- Koszta József (1861-1949): Lány virággal, é. n. – Magyar vagyok – <http://www.magyarvagyok.com/galeria/hiressegek/4779-Koszta-Jozsef/20038-Lany-viraggal.html>
- Koszta József (1861-1949): Leány macskával, 1920-as évek. – Bényi, 1959, 45. kép
- Koszta József (1861-1949): Leány muskátlival, 1920-as évek. – Bényi, 1959, 55. kép
- Koszta József (1861-1949): Leány üveggel, é. n. – Kieselbach Galéria és Aukciósház – http://www.kieselbach.hu/alkotas/annuska-zold-uveggel_1661
- Koszta József (1861-1949): Leányfej, 1920 k. – Egri 1989, 21. kép
- Koszta József (1861-1949): Masnis lány, é. n. – Icollector – http://www.icollector.com/Koszta-Jozsef-1861-1949-Masnis-l-ny_i984370
- Koszta József (1861-1949): Piros kendős lány, 1917 k. – Képzőművészet Magyarországon – <http://www.hung-art.hu/index-hu.html>

Felhasznált irodalom

- ARADI Nóra (szerk.) (1981): A magyarországi művészet története. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula (1980): Magyar néprajz. Békéscsaba, Dürer Nyomda.
- BÁRKÁNYI Ildikó (2003): Paraszti játékszerek Csongrád megyében. In: D. MATUZ Edit – RIDOVICS Anna (szerk.): Játszani jó! Történelmi barangolások a játékok birodalmában. Budapest, Budapesti Történeli Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Szegedi Móra Ferenc Múzeum.113-128. p.
- BÉNYI László (1959): Koszta József. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata.
- BODNÁR Éva (1986): Az újra felfedezett Tornyai. Budapest, Gondolat.
- BODOVICS Éva (2011): Gyermekélet és gyermekhalál a paraszti társadalomban. In: Zempléni Múzsza, 1, 5-19. p.
- CSEKŐ Csilla (2000): A gyermeknevelés néhány aspektusa hagyományos falusi közösségekben. In: Kéri Katalin (szerk.): Ezerszínű világ: mozaikok a nevelés történetéből V. Pécs, Pécsi Tudományegyetem – Tanárképző Intézet. In:<http://vmek.oszk.hu/01800/01887/html/ezerszo05.htm> (letöltés: 2012.01.02. 02:32)
- CSIFFÁRY Gabriella (szerk.) (2002): Születtem... Magyar képzőművészek önéletrajzai. Budapest, Palatinus, 102-104. p.
- DEÁKY Zita (2011): A kisgyermekkor történeli néprajza Magyarországon. Budapest, Századvég.
- EGRI Mária (1977): A szolnoki művésztelep. Budapest, Képzőművészeti Alap.
- EGRI Mária (1989): Koszta József. Budapest, Corvina.

- ENDRŐDY-NAGY Orsolya (2010): Gyermekkép a 16. századi Németalföldön idősebb Pieter Brueghel művein. In: Iskolakultúra, 7-8, 137-147. p.
- GAZDA Klára (2008): Gyermekvilág Esztelneken. Budapest, Ős-kép Kiadó.
- GOLNHOFER Erzsébet – Szabolcs Éva (2005): Gyermekkor: nézőpontok, narratívák. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó.
- HÁRS Éva (1966): Csók, Koszta, Rudnay. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata.
- HORNYIK Sándor kritika a „Kislány kakassal” című festményről.
In:http://www.kieselbach.hu/alkotas/kislany-kakassal_2210 (letöltés: 2013.06.09.)
- KISS Lajos (1943): A szegény asszony élete. Budapest, Atheneum.
- LACKOVITS Emőke (1980): Adalékok a falusi gyermekek életéhez Veszprém megyében, 1868-1945. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. In:http://epa.oszk.hu/01600/01610/00015/pdf/vmm_15_1980_15_lackovits.pdf. (letöltés: 2012.12.28.)
- LÁZÁR Béla (1937): Koszta József művészete. In: Magyar művészet, 3.
- NKÖEÖK (2007): Bodajk története III. – Bodajk híres festői.
In:http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Bodajk/pages/bodajk_tortenete_iii/001_peske_geza.htm. (letöltés: 2012.12.28.)
- PUKÁNSZKY Béla (2001): A gyermekkor története. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- SÁRKÁNY Mihály – Szilágyi Miklós (szerk., 2000): Társadalom. [Magyar néprajz. VIII.] Budapest,

Akadémiai Kiadó. In: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/08/index.html>. (letöltés: 2012.07.01.)

- SZUHAI Benedek (1899): Arany ÁBC – In: Sárospataki Lapok, 46, 948-952. p.
- TÁTRAI Zsuzsanna (1997): Falusi gyermekélet Magyarországon. In: História, 5-6, 40-44. p.
- VÉGVÁRI Lajos (1952): Szolnoki művészet. Budapest, Művelt Nép.